

واحداری و پیوند اعضا از دیدگاه فقه و حقوق

فاطمه ساجدی
استاد استادیار ارشد حقوق خصوصی

انتشارات سپه‌گل زاوه
برگزیده جوان ترین ناشر سال ۱۳۹۰

واحد علوم عملی (فقه و حقوق) (کد ۴۰)

بهار ۱۳۹۶

سرشناسه	: ساجدی، فاطمه، ۱۳۶۱ -
عنوان قرارداد	: ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: واگذاری و پیوند اعضا از دیدگاه فقه و حقوق / فاطمه ساجدی.
مشخصات نشر	: یزد: انتشارات سیدعلی زاده، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۹۰-۹۹-۶
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
دداشت	: کتابنامه: ص. ۱۴۶ - ۱۵۴.
رصوع	: پیوند اندامها و بافتها (فقه)
موضوع	: Transplantation of organs, tissues, etc. (Islamic law)
موضوع	: پیوند اندامها و بافتها -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	: Transplantation of organs, tissues, etc. -- Law and legislation -- Iran
رده بندی کتبی	: ۱۳۹۶/۲ س ۹ پ / BP198
رده بندی دیویی	: ۳۷ / ۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۷۰۶۱۳

نشر، پخش و فروش:

یزد، خیابان فرخی، مقابل بیمارستان، مجموعه دوم پاساژ ۱۱۰ - انتشارات سیدعلی زاده
 شماره: ۰۳۵-۳۶۲۷۲۶۹۸ - تلفن: ۰۳۵-۳۶۲۰۹۰۸ همراه: ۰۹۱۹۴۳۹۹۰۲۰
 Seyedalirezadeg@gmail.com

واگذاری و پیوند اعضا از دیدگاه فقه و حقوق

فاطمه ساجدی

ناشر: انتشارات سیدعلی زاده

نوبت چاپ نخست - خرداد ماه ۱۳۹۶

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه - قطع وزیری

صفحه آرا: سیداحمد سیدعلی زاده

چاپ، صحافی: سمن

قیمت: ۱۱۵۰۰ تومان

ISBN: 978-600-6990-99-6

9

786006

990996

شماره ثبت: ۱۷۶-۹۶

فهرست مطالب

مقدمه..... ۱۳

فصل اول

بررسی مالیت و مالکیت اعضاء بدن انسان..... ۱۷

تعریف مال در لغت و اصطلاح..... ۱۷

مال..... ۱۷

عناصر مال..... ۱۸

امکان اختصاص داشتن به شخص (حقیقی یا حقوقی)..... ۱۸

قابلیت نقل و انتقال..... ۱۸

منفعت داشتن..... ۱۸

عقلایی بودن منفعت..... ۱۸

ماهیت نفع عقلایی..... ۱۹

تفاوت ملک و مال..... ۱۹

مالک..... ۲۰

مالکیت..... ۲۰

بیع..... ۲۰

مبیع..... ۲۰

تشریح..... ۲۱

مالکیت و اقسام آن..... ۲۱

تعریف مالکیت در لغت و اصطلاح..... ۲۱

اوصاف مالکیت و ماهیت مالکیت اعضا..... ۲۲

- ۲۲ مطلق بودن
- ۲۲ انحصاری بودن
- ۲۲ دائمی بودن
- ۲۳ اقسام مالکیت بر شیء واحد
- ۲۴ انواع حق مالکیت (ملکیت)
- ۲۴ ملکیت ذاتی - تکوینی
- ۲۴ ملکیت اعراری
- ۲۵ تفاوت ملکیت ذاتی و اعتباری
- ۲۵ تفاوت مالکیت انسان بر سر خود با مالکیت خداوند بر هستی
- ۲۶ معامله عضو بدن انسان، در قلمرو حاکمیت اراده
- ۲۸ مالیت و مالکیت اعضای بدن
- ۲۸ دلایل مخالفان مال بودن و مالیت داشتن اعضای بدن
- ۲۸ قیاس عدم مالیت انسان حر بر اعضایش
- ۲۹ مال بودن اعضای بدن پس از قطع و عدم مالیت اعضای بدن قبل از قطع
- ۲۹ علت موجد و سبب فاعلی نبودن نفس برای بدن
- ۲۹ در مالکیت خداوند بودن انسان
- ۳۱ دلایل موافقان مال بودن و مالکیت داشتن اعضای بدن
- ۳۱ وجود مالیت و مالکیت ذاتی اعضای بدن
- ۳۱ وجود مالیت اعتباری بر اعضای بدن
- ۳۱ نسبی بودن مفهوم مالیت
- ۳۲ نفس انسان، علت قریب برای زنده ماندن اعضای بدن
- ۳۲ مالکیت شرعی انسان بر بدن خود و ولایت انسان بر خود
- ۳۳ بنای عقلا
- ۳۴ اختیار قصاص و یا دریافت شیء در قبال جنایت بر عضو
- ۳۵ قاعده: «کل شیء لک حلال حتی تعرف انه حرام»
- ۳۵ قاعده «الناس مسلطون علی اموالهم و أنفسهم»
- ۳۶ مالکیت اعضای بدن در فتاوی فقهای معاصر موافق

۴۰	منابع تأمین عضو برای واگذاری
۴۰	تأمین عضو از جسد میت
۴۱	تأمین عضو از شخص زنده
۴۱	ادلهی حرمت جدا کردن اعضای بدن انسان زنده
۴۲	حرمت ضرر به خود
۴۲	اجماع
۴۳	تعزیر به نفس بر آیات قرآنی
۴۳	تعزیر به نفس از نظر عقل
۴۴	ادلهی جواز جدا کردن اعضای بدن انسان زنده
۴۴	سلطه انسان بر خود
۴۴	ادله قائلان به نبود سلطه انسان بر نفس خود
۴۵	کلام قائلان به سلطه انسان بر بدن خود
۴۸	قاعده تفویض
۵۰	قاعده احسان
۵۰	تأمین عضو از مبتلایان به مرگ مغزی
۵۱	تعریف و خصوصیات مرگ مغزی
۵۱	نظر موافقین
۵۲	نظر مخالفین
۵۴	مرگ از دیدگاه فقهی (مرگ شرعی و مرگ طبی)
۵۵	چند دیدگاه در رابطه با مرگ مغزی
۵۶	مسئولیت اظهار نظر در مورد مرگ مغزی
۵۸	استفتاء در خصوص جواز برداشتن اعضاء مبتلایان مرگ مغزی
۶۱	نظرات نمایندگان موافق
۶۲	نظرات نمایندگان مخالف
۶۴	مالیت داشتن عضو بدن انسان
۶۶	معلوم بودن مورد معامله
۶۶	معین بودن مورد معامله

۶۷	مقدورالتسلیم بودن مورد معامله.....
۶۸	دارا بودن منفعت عقلانی.....
۶۸	مشروع بودن منفعت.....
۶۸	موجود بودن مورد معامله در حین عقد.....

فصل دوم

۷۱	معامله اعضا از منظر فقهی و حقوقی.....
۷۱	انگیزه‌های نقل و پیوند اعضا.....
۷۱	مراحل متن و پیوند بر اساس انگیزه.....
۷۱	مرحله ضرورت.....
۷۲	مرحله احتیاج.....
۷۲	مرحله بکارگیری برای نایبی.....
۷۳	اقسام نقل اعضای بدن انسان.....
۷۳	نقل ذاتی.....
۷۴	نقل غیر ذاتی.....
۷۴	نقل از انسان زنده به زنده.....
۷۴	نقل انسان مرده به زنده.....
۷۴	تصرف از جانب خود میت.....
۷۵	تصرف از جانب غیر.....
۷۵	اصل کرامت انسانی.....
۷۶	دیدگاه فقه.....
۷۶	کرامت ارزشی.....
۷۷	کرامت ذاتی.....
۷۷	کرامت ذاتی انسان در قرآن.....
۷۸	مصادیق معامله اعضا.....
۷۸	وصیت.....
۷۹	اقسام وصیت.....

۷۹ وصیت عهدی
۸۱ وصیت تملیکی
۸۲ بیع جسد با وصیت
۸۲ اطلاعات ادله وصیت
۸۳ وصیت فرد
۸۴ عدم وصیت فرد
۸۵ نظرات پیرامون وصیت افراد به انتقال اعضا
۸۶ بیع
۸۷ شرایط میب در بیع اعضا بدن
۸۸ تعریف عقد بیع
۸۸ شرایط میب
۸۸ موجود بودن هنگام عقد
۸۸ داشتن مالیت و منفعت عقلایی
۹۰ داشتن قابلیت خرید و فروش
۹۰ معلوم و معین بودن
۹۱ مالکیت داشتن اعضای بدن با بیع
۹۱ داشتن قدرت بر تسلیم میب توسط با بیع
۹۲ حدیث نبوی «لایب الا فی ملک»
۹۲ بیع اعضای بدن انسان زنده
۹۳ بیع میته
۹۴ حکم گرفتن عوض
۹۴ گرفتن عوض بدون بیع
۹۵ گرفتن عوض با بیع
۹۸ فروش اعضای بدن در پرتو قاعده تسلیط
۹۸ اجرای قاعده تسلیط نسبت به اعضای بدن
۱۰۰ اجاره
۱۰۱ صلح

- ۱۰۲ عقد معاوضی یا مجانی
- ۱۰۳ هبه
- ۱۰۵ مالکین اعضای بدن انسان
- ۱۰۵ اقسام حقوق متعلق به بدن انسان
- ۱۰۵ حق خداوند در بدن انسان
- ۱۰۵ حق انسان بر بدن خودش
- ۱۰۶ حق اولیاء میت در بدن میت
- ۱۰۶ حق انسان در بدن انسان دیگر
- ۱۰۶ مالکین اعضای بدن (جسد میت)
- متوفی در صورت وصیت به انتقال عضو بعد از فوت در قبال دریافت یا عدم دریافت ثمن
- ۱۰۷
- ۱۰۸ اولیاء و ورثه متوفی
- ۱۰۹ تعیین اولیاء و ورثه میت
- ۱۱۰ مالکیت وراثت بر جسد متوفی
- ۱۱۲ بررسی اذن اولیاء بر اساس فتاوی فقهای معاصر
- ۱۱۶ ولی فقیه
- ۱۱۶ بررسی تأثیر نظر ولی فقیه بر اساس فتاوی فقهای معاصر
- ۱۱۸ دیدگاه فقهای اهل سنت
- ۱۱۸ معامله اعضاء از منظر فقهی و حقوقی
- ۱۱۸ بررسی فتاوی فقهای معاصر در مورد وصیت اعضاء
- ۱۲۱ دیدگاه اول: جواز
- ۱۲۲ دیدگاه دوم: عدم جواز
- ۱۲۳ موارد مصرف وجوه دریافتی در قبال اعطای اعضای بدن، در فتاوی فقهای معاصر
- ۱۲۴ بررسی دیدگاههای فقهی و حقوقی در مورد بیع اعضاء
- ۱۲۴ خرید و فروش اعضای بدن در فقه
- ۱۲۶ خرید و فروش اعضای بدن از دیدگاه حقوق
- ۱۲۷ دلایل قائلان به بطلان بیع اعضاء

۱۲۷ مالکیت اصیل خداوند بر انسان
۱۲۷ ملکیت مبیع در بیع
۱۲۷ بطلان بیع میته
۱۲۸ دلایل بطلان خرید و فروش میته
۱۲۸ اجماع
۱۲۹ روایات
۱۲۹ سحت بودن آن میته
۱۳۰ بطلان خرید و فروش اشیاء نجس
۱۳۱ مالیت نداشتن اعضا بدن
۱۳۱ بی فایده بودن اعضا بدن
۱۳۲ دلیل قائلان به جواز بیع
۱۳۲ استناد به اصل عملی
۱۳۲ استناد مالک بودن انسان
۱۳۲ بنای عقلا
۱۳۳ دلیل خاص
۱۳۳ نظریه مشورتی
۱۳۴ قابلیت فروش بر مبنای حق تصرف
۱۳۵ قاعده اهم و مهم
۱۳۶ ضرورت احیای نفوس
۱۳۶ مال بودن جسم انسان و قابلیت انتقال به صورت تبرعی
۱۳۷ انتقال اعضا پس از مرگ
	برداشتن عضو از بدن بیمار مبتلا به مرگ مغزی در انطباق با حکم ماده ۳۷۲ قانون
۱۳۹ مجازات اسلامی
۱۴۰ موضع قوانین بعضی از کشورهای در رابطه با خرید و فروش اعضای بدن
۱۴۳ خرید و فروش اعضای بدن انسان در قانون ایران
	فصل سوم
۱۴۶ اهتمام شرع به حفظ حیات و سلامت آدمی

- ۱۴۷ انگیزه‌های نقل و پیوند اعضا
- ۱۴۷ اقسام نقل اعضای بدن انسان برای پیوند
- ۱۴۸ نقل ذاتی
- ۱۴۸ نقل غیر ذاتی
- ۱۴۹ نقل از انسان زنده به زنده
- ۱۵۰ منابع پیوند اعضا
- ۱۵۴ تعریف و تخصیصات مرگ مغزی
- ۱۶۳ مسئولیت باشرین قطع اعضای بدن
- ۱۶۳ مسئولیت کیفری زنده عضو
- ۱۷۱ پیوستها
- ۱۷۲ منابع

مقدمه

در پی رشد دانش پزشکی و دستیابی به فن‌آوری‌های نوینی که استفاده از اعضای بدن را برای نجات جان بیماران لاعلاج و درمان برخی از بیماری‌ها فراهم ساخت، پرسش‌های فقهی و حقوقی در این حوزه مطرح کرده است که از جمله آنها می‌توان به ارزش اعضای بدن انسان اشاره کرد، به طوری که بررسی وضعیت اعمال حقوقی، مانند خرید و فروش، هدیه و وصیت نسبت به اعضاء و کاربرد آن در جامعه‌ی پزشکی، نشان‌دهنده‌ی اهمیت این مسئله است. از آثار تبیین این موضوع، مشخص شدن پاسخ به این پرسش است که آیا اعضای بدن انسان مال محسوب می‌گردد، و آیا انسان در برابر اعطای عضوی از بدن خود به دیگری می‌تواند طلب عوض کند و آن را در قالب خرید و فروش طرح نماید، یا اینکه چنین اختیاری ندارد. آنچه از بررسی دیدگاه اکثر فقها و حقوقدانان به دست می‌آید این است که فقط خرید و فروش برخی از اعضای بدن انسان که با قطع آنها حیات فرد با خطر جدی مواجه نمی‌گردد و دارای منفعتی عقلایی و مشروع باشد صحیح است.

«وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا»

«و هر که شخصی را از مرگ نجات دهد، گویی همه مردم را زنده کرده است» (مانده، ۳۲).

بحث واگذاری اعضاء و پیوند آن یکی از موضوعاتی است که در محل برخورد علمی بین دانشمندان علوم پزشکی حقوق، اخلاق، ادیان، عرف‌های اجتماعی و حتی

محل برخورد آرای شرایع آسمانی؛ یعنی اسلام و مسیحیت است. منظور از واگذاری اعضا، انتقال حقوقی اعضا در قالب‌های گوناگونی همچون بیع، هبه، وصیت و غیره است که با جدا سازی عضو و واگذاری آن به منتقل‌الیه، مالکیت عضو شخص اخیر انتقال می‌یابد و تصرفات بدون اجازه دیگران در این عضو جدا شده حسب مورد آثار حقوقی همچون حسب یا اتلاف یا مسئولیت مدنی یا آثار کیفری همچون سرقت یا خیانت در امانت را در پی دارد. در حال حاضر، واگذاری اعضا به دو طریق امکان‌پذیر است. اول اینکه عضو مذکور از بدن انسان زنده جدا گردد و در بدن انسان نیازمند به آن قرار گیرد. روم اینکه این اعضا از جسد متوفی (که نوعاً شامل افراد مبتلا به مرگ مغزی می‌گردد) برداشته شود که در این حالت، وصیت یا اجازه اولیا متوفی مجوز این کار خواهد بود (کافی مسئله ۱، ۱۳۹۱، ص ۲).

رایج شدن این امر، یعنی پدید آمدن عضو مورد نیاز برای رفع بیماری اشخاص نیازمند در جامعه به تدریج بحث‌های بسیار خرید و فروش اعضای بدن انسان را به دنبال داشته است. از این رو اعضای بدن انسان که تا مدتی قبل بر اساس نظرات فقها جزء نجاسات و غیر قابل منفعت عقلایی تصور می‌گردید و اولین و آخرین حکم پس از قطع آن‌ها از بدن، دفع آن‌ها به نظر می‌رسید به یکباره تغییر نموده و از چنان ارزش و اعتبار عقلایی برخوردار گردیدند که مانند دیگر اموال قیمتی با مبالغ بالایی مورد خرید و فروش قرار می‌گیرند. آمار منتشره از این مراکز پزشکی پیوند اعضا در کشور، مبنی بر تعداد پیوندهای صورت گرفته و نجات یافتن جان انسان‌ها، تایید کننده این مدعا می‌باشد. همچنین با تصویب ماده واحده قانونی پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی آنان مسلم است؛ در تاریخ ۱۳۷۹/۰۱/۱۷ و صدور مجوز قانونی پیوند اعضا توسط قانونگذار، جریان آرام معامله اعضای بدن شتاب بیشتری یافت تا بدانجا که برخی حتی با نیات غیر خیرخواهانه و صرفاً به خاطر

دریافت منفعت مال، برخی از اعضای بدن خود را فروخته و یا در مواقعی که قطع آن عضو، باعث مرگ آن‌ها می‌گردد، عضو مذکور را پیش فروش می‌نمایند، تا جایی که همه روزه شاهد اطلاعیه‌هایی با موضوع خرید کلیه و دیگر اعضای بدن در معابر و مکان‌های عمومی جامعه هستیم و این امر از موضوعات نوظهوری است که در دهه‌های اخیر، از جمله مباحث فقهی و حقوقی روز جامعه بوده و مسائلی در این زمینه مطرح گردیده است. به عنوان نمونه: آیا امکان معامله اعضای بدن انسان وجود دارد؟ آیا اعضای بدن انسان، مال محسوب می‌گردند که قابل خرید و فروش باشند؟ اگر جواب مثبت است آیا انسان بده حق این بیع را دارد؟ یا فقط در صورت مرگ چنین حقی ثابت می‌گردد؟ رضایت اولیاء تا چه حد موثر است؟ آیا عمل به وصیت میت به اهداء یا فروش عضو، واجب است؟

هدف از این کتاب پاسخ به این پرسش می‌باشد و در صورت ارائه‌ی پاسخ صحیح و منطقی برای سوالات مطرح شده، عمل خرید و فروش اعضای بدن، قالبی حقوقی یافته و در بستر شرایط و قواعد یکنی از عقین شرعی، مورد حمایت قانونگذار قرار خواهد گرفت و در غیر اینصورت، همانگونه که در حال حاضر شاهد آن هستیم به لحاظ اختلاف در آراء فقها و صاحب نظران دینی و حفر فداان راقعیت غیر قابل انکار معامله اعضای بدن، در هاله‌ای از ابهام، بین صحت و جواز و بطلان و عدم جواز و بین عملی پسندیده و ممدوح، و کاری مذموم و زشت، باقی خواهد ماند.